En kväll hamnar jag på en journalistmiddag med gamla vänner i Kairo, alla pratar om Kifayarörelsen, Ayman Nour, Mubarak, det Muslimska Brödraskapets styrka och Egyptens framtid. Men så kommer Mohammed Sayed Said in genom dörren och alla flockas kring honom. Han var med och bildade Kifaya, men framförallt blev han något av en hjälte nyligen när han utmanade Mubarak under presidentens årliga sammankomst med landets ledande intellektuella. Alla på middagsbjudningen kände till historien, men alla ville höra det direkt från hästens mun: Vad sa du? Hur vågade du? Hur reagerade han?

»Det jag sa«, berättar Mohammed lågmält, »var att staten varje dag trampar på egyptiernas värdighet genom att utsätta dem för byråkrati, godtycke, gripanden och inte minst tortyr och brott mot mänskliga rättigheter. Jag sa att det är orimligt att så mycket makt samlas hos presidenten och att vi måste få till stånd en förändring av konstitutionen så att fler än en kandidat kan ställa upp i presidentvalet.«

Mohammed var inte den ende som krävde just detta just då, påtryckningar kom också från USA och från kända författare, som Nawal El Saadawi som sagt att hon tänkt ställa upp i presidentvalet. Liksom statsvetaren Saad Eddin Ibrahim. Och påtryckningarna gav resultat. I februari tillkännagav president Mubarak att konstitutionen kommer att förändras och att det kommer att finnas utmanare i höstens presidentval.

Men presidenten blev rasande när han kritiserades av Mohammed på mötet med de intellektuella. »Han kallade mig extremist och var dessutom oförskämd, genom att säga: behåll det där för dig själv.« (»Hottaha fi gibak«: »Stoppa det i fickan«, ett finare sätt att säga ungefär: »Stoppa upp det i arslet.«)

Alla lyssnar spänt när Mohammed berättar om mötet med Mubarak. »Var du inte livrädd? Jag tycker det är läskigt att befinna mig i samma rum som du efter det du gjort«, säger en kvinna vid middagsbordet och Mohammed medger: »Självklart var jag rädd, det var som om djävulen flugit i mig, men jag

hade bestämt mig för att inte gå dit alls om jag inte skulle våga säga emot. Och dagen innan hade jag fått ett e-mail från en kvinna i El Arish på Sinaihalvön, vars son var en av de 2 000 unga män som gripits på obestämd tid efter bombdådet i Taba.«

Mohammed Sayed Said har varken gripits eller tystats sedan incidenten med presidenten. Visserligen ställdes hans föredrag på bokmässan in med kort varsel, men ingen har ens petat i hans måndagskrönika i den statskontrollerade tidningen Al Ahram.

Detta är ett tecken på att det inte finns någon återvändo, menar Mohammed Sid Ahmed, nestorn bland politiska bedömare i Egypten. »Det finns något oåterkalleligt över det som skett. Saker och ting kan inte återgå till det normala, regimen klarar inte längre av att ge sken av stabilitet. Något håller på att förändras i grunden, vi vet ännu inte exakt vad det är, men ett är säkert: det finns ingen återvändo«, säger Mohamed Sid Ahmed.

Mohamed Sid Ahmed är gammal marxist och en av arabvärldens främsta vänsterintellektuella. Jag mötte honom för första gången för över 20 år sedan i samma arbetsrum i lägenheten på Zamalek, men det här är första gången jag hör honom säga: »Det finns ingen återvändo, Egypten står inför en fundamental förändring.«

Ja, med alla försiktiga förbehåll kan man ändå konstatera att Egypten kanske håller på att förändras, tänker jag när jag åker ut i öknen, till en liten oas med blommande päron- och aprikosträd. Apelsinträdens små vita blommor luktar jasmin och ridande på en åsna kommer en gammal man som sträcker ut armarna mot oss och ropar »Abiat!«. Det betyder »vit« och man säger så i Egypten när något är bra eller när man vill önska någon väl: »naharak abiat« – må din dag bli vit, eller »sabah el qishta, naharak full« – må din dag bli vit som grädde eller jasmin.

Men lukten av gårdagens gamla sump och stinkande bottensats låter sig inte dränkas av apelsinblommor. Och ibland är de faraoniska orättvisorna sig alltför lika – »plus ca change, plus c'est la même chose«.

En sen kväll på nattklubben Pascha – en båt som ligger förankrad i Nilen – sitter jag och tittar på två små barn som springer omkring bland middagsborden. De är glada. De leker. Flickan ser ut att vara som min son, åtta eller kanske nio år. Pojken omkring två år. Flickan är duktig. Hon springer efter lillebror och tar ansvar för honom. Han skriker på uppmärksamhet när hon pratar med någon annan.

Medan jag sitter och tittar på dem grips jag av en fasansfull tanke. Hon kanske inte är storasyster, hon kanske är barnarbetare, en av dessa bondflickor som jobbar som piga hos rika familjer i Kairo? Jag frågar kyparen. Nej, du är inte klok, säger han, klart hon inte är barnflicka, hon är alldeles för liten, det där är bara utländska fördomar om Egypten.

Fördomsfull och förfärad går jag ändå fram till bordet där föräldrarna sitter, mamman i sjal smuttar på en 7-up och pappan röker vattenpipa. Båda är enormt vänliga och ber mig slå mig ner. Jag har beundrat era barn, börjar jag, och försöker överrösta den dånande musiken. Då säger mamman: »Actually … Han är min son, men hon är mitt hembiträde – my maid – och det skäms jag inte över.«

»Men det är ju barnarbete. Är det inte förbjudet? Är det inte obligatorisk skolgång?«, frågar jag.

Mamman ler och skrattar och förklarar att det inte är hennes ansvar att flickan inte går i skolan, hon är inte förälder. Förresten existerar flickan inte, hon har varken ID-kort eller födelsecertifikat.

Shadia, som flickan heter, är kanske tio år, ingen vet exakt.

»Hon är från deltat, hennes mamma kom och sökte jobb som hembiträde, men vi tyckte mamman var för gammal, så vi tog flickan … Och, visst borde hon gå i skolan, men jag kan inte sätta henne i skola. Jag är inte ansvarig för hennes utbildning, jag anställde henne för att jag inte hinner med mitt liv, det är därför hon är här, jag kan inte ägna tid åt henne«, säger matmor. »Men visst försöker jag lära henne olika saker, bokstä-

verna och färgerna ... När hon kom kunde hon inga färger, nu kan hon rött, vitt, svart och grönt, men när hon kom trodde hon att träden var svarta«, säger kvinnan och skrattar åt den lilla flickans dumhet.

Shadia, ungefär lika gammal som min egen son, står bredvid och härmar popsångerskan Nancy. »När hon fyller 16 kommer hon att åka tillbaka till sin by och bli bortgift, till dess kommer hon att ha ett ganska bekvämt liv hos oss«, säger matmor och tittar konstigt på mig när jag frågar vad som händer när Shadia är ledsen, när hon gråter och längtar efter sin mamma.

»Hon gråter aldrig«, svarar kvinnan uppriktigt. Och så tittar hon på mig med ett slags förfärat förakt och säger: »Vad är det med dig? Tänker du börja gråta nu?«

Kairos luft är tjock av koranverser, vacker tajwid ur moské-högtalarna – detta sjungande sätt att läsa koranen som sprids via högtalare, cd, dvd och kassetter. Nästan alla taxichaufförer kan leta fram åtminstone en kassett med koranläsning ur handsk-facket och hålla en liten utläggning om vilken uppläsare som är bäst.

De flesta kommentatorer brukar säga att islam har genomfört en tyst revolution i Egypten. Medan den militanta islamismen i det närmaste upphört (de tre attentat som i skrivande stund ägt rum i Kairo under april 2005 betraktas ännu som undantag), så har islamiseringen av vardagslivet varit enormt framgångsrik. Till skillnad från i länder som Iran, bär egyptiska kvinnor sjal och slöja frivilligt, man går till moskén för att be utan påbud från myndigheterna. Allt fler accepterar att islamiska värderingar styr samhället och det offentliga rummet, vilket välkomnas av den största islamistiska grupperingen, det Muslimska Brödraskapet, som visserligen formellt är förbjudet, men som i ett fritt val sannolikt skulle bli näst största parti. Men vi har inte bråttom, säger brödraskapets talesman Essam el Eryan, nöjd med den folkliga islamiseringen av Egypten: »Vårt mål är inte att styra Egypten snart. Vi har inte bråttom.

Vi behöver en transitperiod. Vi vill inte ha makten imorgon.«

Brödraskapets tålamod och lugn oroar många sekularister i Egypten, en av dem den färgstarke och drastiske religionshistorikern Sayed al Qimni som är emot all sammanblandning av religion och politik och som går till skarp attack mot brödraskapet och den egyptiska staten som tillåtit ett fördummande religiöst tänkande att slå rot i samhället.

Jag träffar Sayed al Qimni i hans hem i satellitstaden 10:e Ramadan utanför Kairo. Han ser inte alls ut som den akademiker jag väntat mig utan snarare som en sol-och-vårare – en Raskens – med glansig svart kostym, gul skjorta, färgat tunt hår, tangorabatt, guldklocka och så bilnycklarna som han kommer slängandes med och kastar på bordet.

Men mot det han säger är det svårt att ha några som helst invändningar: Att läroböckerna bör befrias från korancitat. Idag får egyptiska barn lära sig i kemiböckerna att vatten består av väte och syre, men på samma sida i boken finns också ett korancitat om att allt levande kommer från vatten.

»Bort med Koranen ur kemiböckerna«, säger Sayed al Qimni, som också menar att det är dumt att haka upp sig på slöjdebatten eller att saudiska kvinnor inte får köra bil. Betydligt allvarligare är den indoktrinering som sker just genom skolböckerna. Eller pressen för den delen, där nya vetenskapliga rön i The Lancet eller New England Journal of Medicine rapporteras i arabiska tidningar, men med långa kommentarer av religiösa auktoriteter som passar på att förklara att 'jo men detta visste vi redan, det finns att läsa i Koranen'.

Sayed al Qimni beskriver läget så här: Araberna erövrade Egypten med islam på 600-talet, men det muslimska samhälle som utvecklades i Egypten blev så småningom för liberalt för saudierna. Egyptierna anpassade islam till vin, dans, sång, fest och dekadens. Egyptierna älskade livet enligt mottot: »Everyday is a holiday unless otherwise proven.«

»Men«, säger Sayed al Qimni, dystert, »Saudiarabien be-

stämde sig för att erövra Egypten på nytt med den dogmatiska wahhabitiska varianten av islam som föder terrorism.«

Sayed al Qimni tvivlar på att politiska rörelser som det Muslimska Brödraskapet kan reformeras och utvecklas till något som liknar Europas kristdemokrater och han ser som sin uppgift att blotta de dåliga sidorna hos alla arabiska totalitära rörelser, därför gav han ut boken *Shukran Bin Laden* (»Tack Usama bin Laden«). I boken tackar han bin Laden, för att han visat hur rutten den islamistiska ideologin är i grunden och för att Al Qaeda tvingat fram en ny amerikansk politik som för första gången sätter de arabiska medborgarna i centrum istället för att bara förlita sig på de korrupta arabiska statscheferna.

Nu ser de plötsligt oss, säger Sayed al Qimni. Det är bin Ladens förtjänst att Bush utövar påtryckningar på Hosni Mubarak, att Saddam Hussein har störtats och att vi talar om demokrati i arabvärlden. Men ville västvärlden verkligen göra något revolutionerande så skulle USA och EU gemensamt bygga sekulära högklassiga skolor för barnen i arabvärlden utan den religiösa indoktrinering vi har idag som leder till terrorism. Det skulle kosta beydligt mindre än alla tomahawk och tomacruise som redan förbrukrats, säger religionshistorikern Sayed al Qimni i Kairo.

Libanon

Jag kom till Libanon samma dag som Hizbollah samlade till sin första stora demonstration. Det var en demonstration som vände upp och ner på bilden världen haft av Libanon under ett par veckor, och delvis också på bilden av den så kallade arabiska sammetsrevolutionen eller renässansen. Det var som om Thomas Friedmans kameler fick en snopen kraschlandning när Beiruts gator fylldes av människor som ropade ja till Syrien och den syriske presidenten Bashar al Assad.

»Vi klarar oss själva, utan USA, Beirut är fritt, Amerika ska ut«, lyder talkörerna. En av dem som ropar högst har en T-shirt

med den amerikanske rapartisten Eminem och den unga kvinnan som säger ja till Bashar och nej till Amerika och Israel, har böljande lockigt hår och åtsittande skär stretchblus. Bredvid henne går Iman i hårt knuten svart sjal. Hon studerar farmakologi och ser allvarligt på mig under sina buskiga oplockade ögonbryn och säger: Hur skulle vi någonsin kunna gå med på att avväpna Hizbollah, de enda som lyckats tvinga bort Israel från arabisk mark?

Demonstranterna väller fram från olika platser i breda disciplinerade kolonner till hizbollahs marschmusik och sånger som hyllar martyrskapet.

Vissa libaneser tycker att disciplinen inom Hizbollah är skrämmande. Andra talar beundrande om organisationen som kan få en sådan enorm folkmassa att följa anvisningar. Här syns inga vapen, ingen paniktrængsel, inga bråk, och inga Hizbollahflaggor utan bara den libanesiska, vilket gör Hizbollahdemonstrationen förvillande lik den antisyriska demonstrationen bara 100 meter bort. På båda sidor finns de rödvita halsdukarna, pannbanden och samma vajande fanor. Till och med vissa slagord är identiska: »Vi vill veta sanningen om vem som mördade Hariri«, står det på plakat på båda sidor. Hizbollah har lärt sig det politiska knepet av Bill Clinton: att ta över motståndarens argument.

Och det var en viktig signal att man valde att samlas på oppositionens territorium i det moderna återuppbyggda centrala Beirut dit många av Hizbollahs fattigare anhängare annars aldrig kommer. »Det var en symbolisk erövring, ett sätt att annonsera: vi befinner oss mitt i den libanesiska politiken«, säger Rami Khoury, redaktör på Beiruttidningen Daily Star. »Hizbollahs problem är att organisationen inte kan leva för all framtid på att ha befriat Södern – det är fem år sedan nu – de måste göra entré på den politiska scenen i Beirut på allvar. Det är det de håller på med nu«, säger Rami Khoury.

Men vad innebär detta för den så kallade arabiska renässan-

sen? Hur ser de på detta på den liberala västorienterade Daily Star? Har Hizbollah lyckats strypa den? »Nej inte alls«, säger Rami Khoury, »även om det där med arabisk renässans kanske var lite överdrivet.« Rami Khoury tonar ner motsättningarna mellan de två demonstrerande grupperna och antyder, precis som så många andra i Beirut, att detta är ett bevis för libanesisk demokrati.

»På sätt och vis är Hizbollah en del av den arabiska renässansen eftersom det är den enda trovärdiga och legitima oppositionsrörelsen. Det är likadant i de flesta arabländer. Den starka oppositionen är islamistisk, men det är bara i Libanon som de får agera fritt«, säger Rami Khoury, som också tycker det var ganska klokt av Hizbollah att säga tack till Syrien som bidragit till att hålla ihop ett söndertrasat Libanon. »Det ligger inte i någons intresse att Syrien förnedras.«

Men att tacka Syrien är fullkomligt främmande för studenterna som utgör den så kallade cederrevolutionen, de som inspirerade av Ukraina slagit läger intill Rafik Hariris grav. Och om Hizbollahdemonstrationen 100 meter därifrån, säger Joseph: »Jag respekterar deras yttrandefrihet, men begär inte av mig att jag ska förstå en libanes som vill styras av Syrien.«

Joseph studerar vid det amerikanska universitetet i Beirut, AUB. Han och hans vänner har kallats Guccirevolutionärer och BMW-killar som hånar Hizbollahdemonstranterna som kommer i buss. Joseph hävdar att de bussas in från Södern, till med från Syrien, och att de får betalt för att demonstrera. Naturligtvis har han rätt i att Hizbollah samlat sina gräsrötter, antagligen också en del syrier, och skickat dem i buss till Beirut. Men, som en kommentator sa: det är klart de åker buss, de har inte råd att åka BMW. När jag tar upp klassaspekten med Joseph och hans kamrater blir de arga. Indignerat förklarar de att: »Vi har sovit här på marken i plasttält i tre veckor, i regn och kyla. Vi delar cigaretterna broderligt mellan oss och slåss för en verklig sak, medan de – Hizbollahdemonstranterna – kommer i bus-

sar för att demonstrera i två timmar. Det är vi som offrar våra liv och våra studier«, säger de med glödade revolutionsromantik.

Och på andra sidan Martyrernas Torg i Beirut, där Hizbollahledaren Hassan Nasrallah talar till massorna, dånar det samtidigt ur högtalarna: »Lubnan laisat Ukrania« – Libanon är inget Ukraina.

Syrien

Jag kastar mig åt sidan för att inte bli överkörd av en vespa och ramlar nästan över huggkubben utanför slaktarbutiken. Jag känner något mjukt mot örat, en hängande luden djurkropp. Jag tror först att det är en del av ett får, men inser plötsligt att jag står öga mot öga med ett kamelhuvud upphängt i överläppen på en stor järnkrok.

Det här är gamla stan i Damaskus, en gränd med både svartoljiga bilmekaniker och försäljare av de mest utsökta sidentyger, köttstycken med persiljedekorationer, flådda djurkroppar med luden svans, bilder på president Bashar al Assad och, intill Umayyadmoskén, sagoberättaren som varje kväll sitter på Café Nofara och upprepar historierna ur den episka berättelsen om Anta.

Damaskus är en av de mest genuint orientaliska städer som finns i arabvärlden och ännu oförstörd av modern cocacolaturism. När månen ligger på rygg i den svarta sammetsnatten och man går in genom en liten träport är det som om *Tusen och en natt* öppnar sig på gården innanför: Restaurang Zeitoun – Oliven – vid Bab Touma i Damaskus. Mitt på gården finns en springbrunn och ett citronträd, mönstrade mosaikväggar, stengolv, en lutspelare och en meny med lika många små mezzerätter som Guds 99 namn.

Där träffar jag dissidenten och författaren Ibrahim Samuel, som liksom de flesta oppositionella i Syrien summerar läget så här: »Det har lättat, det går att skriva och säga saker som för 20 år sedan ledde till fängelse, bara man inte aktivt handlar.«

Vi kommer också att tala om varför så få syriska författare finns översatta till engelska, han själv till exempel. Ibrahim svarar: »Européer vill inte läsa mina böcker. Ni vill att Orienten ska vara mystisk och exotisk, som det här«, säger han med en svepande rörelse mot springbrunnen och lutan.

Ibrahim tar med mig på en elevuppsättning på teaterhögskolan. Det är en pjäs som helt bygger på improvisation och som handlar om en pappa – en klanledare med ett dussin barn och barnbarn – som dör och det mordiska kaos som då uppstår. Alla på scen talar olika dialekter.

Teatereleverna är mycket skickliga, de flesta av dem på väg in i en TV-karriär. Lustigt nog anses såpoperor just nu vara den mest intressanta konstformen i Syrien, ett land som bara producerar drygt en biofilm per år och vars bästsäljande romaner bara säljs i 2 000 exemplar.

Det går inte att ta miste på landsfaderssymboliken. Det är fem år sedan Hafez al Assad dog och sonen, ögonläkaren Bashar, tog över. Efter en kort »Damaskus-vår« när man trodde att den unge Bashar skulle öppna landet för verkliga reformer, är det stagnation som åter präglar det politiska klimatet. Våren känns som höst. Det man talar om är huruvida Bashar al Assad är svag eller starkare än man tror, eller galen, eller om han kanske tappat kontrollen.

»Det är självklart att han är svag«, säger den kände oppositionsgestalten Michel Kilo. »Bashar al Assad befinner sig i händerna på sin pappas ministrar, det gamla gardet. Men framförallt«, tillägger han, »så vet vi ingenting, ingen vet någonting. Det går rykten om kuppförsök, men inte ens vi i oppositionen vet vem som skulle vara i stånd att genomföra en kupp. I Syrien finns ingen Chalabi.«

Analyserna av Bashar al Assad spretar, men den samlade bilden ger intryck av en ensam, oerfaren ledare vars bristande erfarenhet gjort honom oberäknelig. Det har redan lett till en rad taktiska och strategiska misstag. Det sägs till exempel att

det var Bashar al Assad själv, och inte pappas gamla garde, som kallade till sig Libanons nu mördade Rafik Hariri för att göra klart för honom att Syrien inte tänkte släppa greppet om Libanon. När Hariri utmanade Damaskus, gick det som det gick. Men nu har Syrien förlorat sitt bästa förhandlingskort gentemot Israel. Landet är isolerat på den internationella arenan och det börjar stå klart att Damaskus fram till helt nyligen fortfarande spelade schack på ett bräde från kalla krigets dagar där Sovjet ännu hade ett ess på hand.

Michel Kilo bekräftar, liksom många andra dissidenter, att oppositionen har större handlingsfrihet idag. »Hade du kommit hit för 15 år sedan hade jag stått i fönstret och haft uppsikt hela tiden. Jag hade bett dig gå två varv runt kvarteret för att vara säker på att du inte var skuggad av säkerhetspolisen. Nu behöver de till och med mig att visa upp som regimkritiker«, säger han.

Och Michel Kilo är förstås en orsak till att regeringsmedlemmen Buthaina Shaaban idag kan säga att det finns en livaktig opposition som skriver, pratar och kritiserar: »Vi rör oss framåt snabbt, och vi i regeringen vi håller på, vi försöker reformera.«

Jag träffar minister Buthaina Shaaban i Damaskus över en kopp kaffe. En skarp dam i pepitarutig dräkt, kolsvarta ögon och perfekt läppstift. Hon har rappa svar på alla frågor utom en:

»Har ni några politiska fångar i Syrien?« frågar jag.

»Jag vet inte.«

»Men ni är minister, ni har varit nära regeringen som taleskvinna under ett decennium. Vet ni verkligen inte om det finns politiska fångar i Syrien?«

»No, honestly, I don't know.«

Buthaina Shaaban säger sig inte veta hur många de politiska fångarna är. Enligt Amnesty och Syriens organisation för mänskliga rättigheter, rör det sig om mellan 1 000 och 2 000 fångar. Men det märkliga med Buthaina Shaaban är att hon hela tiden

definierar sig själv som den liberala upplysta fritänkaren, reformvännen och västvännen, i kontrast mot bakåtsträvande fundamentalister. När hon talar om reformer inom sitt eget departement, söker hon mitt medkännande: »Det är så svårt, folk har ingen känsla för institutioner, medborgarskap, lagarbete«, utan att för ett ögonblick ge den egna Baathregimen skulden för dessa brister hos folket.

»Efter ett och ett halvt år som minister måste jag ärligt säga: Jag kom hit full av entusiasm för att reformera – jag betraktar mig själv som upplyst – men jag finner det mycket svårt att reformera detta lilla departement. Vår kultur har inte betonat medborgarskap, institutioner, lagarbete.«

Det är alltså inte presidenten eller regeringen som inte vill reformera, menar hon.

Buthaina Shaaban är en hårdför försvarare av den syriska regeringspolitiken och syrisk pan-arabism, även om hon medger att den arabiska enheten idag är mycket svag. Om sig själv säger hon: »Jag är i första hand arab, därefter kvinna, men först arab. Vore jag inte det skulle jag definiera mig själv som sunnit, alawit, kristen, och det vill jag inte, jag vill vara arab.«

»Inte syrier?« undrar jag.

»Nej, inte syrier.«

Många människor jag möter i Damaskus säger att det är dags att Syrien börjar tänka på sina egna problem. Vad har vi fått för att vi tagit oss an palestinierna? För att vi brytt oss om Libanon? Bara glåpord. Nu är det dags att vi överger panarabismen till förmån för Syrien. Men minister Buthaina Shaaban resonerar precis tvärtom. Hon vill inte i första hand identifiera sig med det land hon är med och styr, utan med den abstrakta termen pan-arabism.

Hon söker än en gång mitt samförstånd när hon skänker mig en bok med fotografier från Damaskus på 1950-talet. Se här, säger hon och pekar, kvinnor i korta kjolar, inga sjalar och slöjor. »Nu håller islam på att ta över för det är det USA vill.

De när fundamentalismen på bekostnad av oss liberaler. När jag gick på universitetet såg man kanske fyra kvinnor med slöja i aulan, idag är det svårt att hitta fyra utan slöja.«

Det är lite svårt att förstå vad hon menar med att islam brer ut sig i Syrien. Jämfört med andra arabländer verkar var och varannan kvinna i Damaskus gå utan sjal och med bara armar, och det är lätt att tro att alla islamister utrotades vid massakern 1982 när delar av staden Hama jämnades med marken och uppemot 20 000 människor begravdes i ruinerna.

När jag går omkring i de moderna delarna av Damaskus förflyttas jag snarare till Östeuropa bakom muren. Taxibilarna är gula, men hälften så stora som New Yorks. Lyxhotellen har tunga kristallkronor, men säkerhetspoliser bakom flygeln och inte ens en promille av det antal turister man hittar i Kairo. Och, istället för Coca Cola-reklam: Bashar al Assad. Det har rått undantagstillstånd sedan 1963, men man ser inte samma groteska klasskillnader som i Egypten. Den ekonomiska maffian, bestående bland annat av den förre försvarsministerns son Faris Tlass och den unge presidentens egen kusin Rami Makhlouf, är möjligen något mindre vräkiga än de nyrika i Egypten eller än Saddam Husseins söner var i Irak.

Men korruptionen liksom mutsystemet är utbredda, och det är också den stora skillnaden mellan den syriska Baathregimen och den irakiska, menar analytikern Samir Al Taqi. I Irak handlade det om att dra ut naglarna på folk, här mer om sociala bestraffningar och mutor.

Samir al Taqi tillhör regimkritikerna i Syrien, men delar helt minister Buthaina Shaabans oro för islamismen. När han börjar tala om islam blir han genast nostalgisk och minns den kloke shejken som tog emot alla med öppna armar i den lilla byn på 1950-talet:

»Förr var shejkhen den alla kom till med sina problem: en ung flicka som blivit gravid utan att vara gift, två judar i fejd. Shejken var en vis man som löste problemen på ett pragmatiskt

och tolerant vis. Så såg islam ut på den tiden, när jag var ung. Det var en religion som var mycket mer intresserad av konst och abstrakt tänkande kring Gud«, säger Samir al Taqi nostalgiskt. Sedan börjar han, på ett sätt som påminner om Sayed al Qimni i Egypten, tala om det skadliga inflytandet från Saudiarabien som en orsak till att islamismen ökar.

»Under 1980-talet – i samband med massakern i Hama – ingick Hafez el Assad en överenskommelse med Saudiarabien om att sluta stödja den politiska islamistiska rörelsen, det Muslimska Brödraskapet som börjat utmana regimen. I gengäld fick Saudiarabien öppna tusentals koranskolor av samma typ som Pakistans madrasas för spridandet av wahhabismen, den saudiska mörka, bakåtsträvande islamismen«, hävdar Samir al Taqi.

Syrien är idag pan-arabismens sista bastion och flera av de människor jag möter på caféer och på gatan visar öppet hur trötta de är på denna retorik. »Det är dags att vi slutar uppoffra oss för palestinier och libaneser och ägnar oss åt Syrien«, menar de. Det var också oppositionens inställning fram till den dag då Syrien hamnade under USA:s lupp. »Då slöt oppositionen upp bakom regimen«, som analytikern Samir al Taqi säger.

»Högst på dagordningen, även för oppositionen, står idag antiamerikanismen«, säger Samir al Taqi och får medhåll av den unge regimkritikern, romanförfattaren och bloggaren Ammar Abdelhamid, som kallar oppositionen en spegelbild av regimen.

»Det är inte bara det att regimen vägrat reformer i fem år, även oppositionen har vägrat reformera sig. Den är bankrutt på samma sätt som regeringen«, säger Ammar Abdulhamid på ett café vid den stora autostradan utanför Kanadas ambassad, en av Damaskus minst mysiga gator.

Ammar Abdulhamid är av många i Syrien stämplad som en slags neokonservativ Wolfowitz-adept. Han tillbringade flera år i Washington på bland annat Brookings, och åter i Damaskus sitter han hemma och bloggar (amarji.blogspot.com), skriver romaner och arbetar med webbsajten Tharwa.

Han säger själv att han visserligen var emot Irakkriget eftersom han är pacifist, men att han samtidigt är pragmatiker och därför väljer att se möjligheterna och dynamiken i regionen nu när USA sätter press på regimerna. Detta måste självklart utnyttjas.

»På den punkten är jag helt emot den syriska oppositionen som fastnat i sitt anti-imperialist-tillstånd. Jag säger: Snap out of this rethoric, lägg av. Vi måste utnyttja detta tillfälle när USA för en gångs skull hjälper oss genom att pressa regimerna.«

Ammar Abdulhamid är övertygad om att den syriska regimen kommer att falla. »Den är dömd till undergång«, säger han, »Jag är bara rädd att den kommer att ta hela landet med sig och som oppositionell är jag alltid rädd att jag kommer att avrättas först i den där sista desperata utrensningen som alltid äger rum minuterna innan en regim störtas ...«

Ammar Abdulhamids farhågor om vad som kommer att ske i Syrien gör att den arabiska våren i Damaskus snarare känns som en arabisk höst. Men i området som helhet går det inte att komma ifrån att, som Egyptens kommentator Mohammed Sid Ahmed säger, man tycks ha kommit till en oåterkallelig punkt.

Referenser
ARABVÄRLDEN GENERELLT:
http://www.metransparent.com/english.html
http://www.albawaba.com/
http://www.tharwaproject.com/
http://www.merip.org/
http://www.memri.org/ (kartlägger ffa antisemitism i arabisk press)

EGYPTEN:
Al Ahram Weekly – på engelska:
http://weekly.ahram.org.eg/

Bloggar:
http://fromcairo.blogspot.com/2005/05/ordinaries-in-action.html

http://tomgara.nomadlife.org/
http://www.manalaa.net/node/37
http://balacona.blogspot.com/2005/04/
why-is-enough-not-enough.html
http://arabstreet.blogspot.com/
http://www.manalaa.net/aggregator/sources/21

LIBANON:
Mellanösterns största engelskspråkiga tidning – DAILY STAR:
http://www.dailystar.com.lb/

SYRIEN:
http://www.abyznewslinks.com/syria.htm

Ammar Abdulhamids blog:
http://amarji.blogspot.com/

PALESTINA:
http://www.palestinedaily.com/
http://www.palestinechronicle.com/
http://www.palestinereport.org/

ISRAEL:
Haaretz på engelska:
http://www.haaretz.com
http://www.jrep.com/bin/en.jsp?enPage=HomePage

Stefan Jonsson

HALVA VÄRLDEN.

ORIENTALISM, EUROCENTRISM OCH GLOBALISERING

Edward Saids bok *Orientalism* från 1978 är en bland den handfull böcker som präglat kulturdebatten starkast under efterkrigstiden. Hans bok analyserar hur bilden av Orienten formades i europeisk vetenskap och kultur från 1700-talet till i dag. Det uppstod en särskild disciplin eller diskurs, orientalism kallad. Där framställdes Orienten som primitiv, sensuell, våldsam och barbarisk. På så vis skapade orientalismen en kontrastbild som fick Europa att framstå som civiliserat, tekniskt avancerat, fredligt och förnuftigt. Vetenskapsmännen och författarna skapade en bild av de orientaliska samhällena som rättfärdigade att Europa tog dessa samhällen under förmyndarskap.

I dag framstår *Orientalism* som en upptakt, inte bara till den viktiga diskussionen om Västerlandets stereotypa skildringar av den så kallade Orienten, utan också till ett nytt forskningsområde, ett nytt problemfält som präglat humaniora och samhällsdebatten i stort från 1980 till i dag: postkolonial teori och postkoloniala studier. Said var naturligtvis inte ensam om att lansera allt detta; hans bedrift var framför allt att han flyttade in debatten i vetandets centrum. Hans bok tvingade intellektuella i väst att ställa frågor till sig själva och sina verksamheter som de förut kunnat bortse ifrån. Said var den förste som i detalj utredde hur vetandet om 'de Andra' är en maktutövning över 'de Andra'.

Said och flera andra forskare och författare på det postkoloniala fältet menar att dagens globaliserade värld kännetecknas av en konflikt vi ärvt från imperialismens tidsålder. På ena sidan i denna konflikt står en västerländsk dominant, låt säga en diskurs, med tillhörande institutioner som värderar tankar, kvalitetsbestämmer konstverk, klassificerar kulturer och sorterar människor enligt påstått allmängiltiga kriterier. På andra sidan

står en rad konstnärliga, intellektuella och politiska rörelser som länge blivit nedvärderade av den härskande normen. I förhållande till den västerländska dominanten ter de sig perifera.

I 1980- och 1990-talets amerikanska och europeiska kultur växte sig dessa rörelser starkare. De vann insteg i ledande intellektuella och politiska institutioner och bidrog till att förändra diskursen, så att den kom att införliva några av de erfarenheter – kvinnliga, icke-europeiska, homosexuella – som den förut förtigit. Saids egna böcker, i synnerhet *Orientalism*, är i sig själv lysande exempel på denna process: periferin skriver tillbaka, höjer rösten, invaderar centrum med sina egna tolkningar av världen och makten.

Denna process ställde en mångkulturell tolerans i utsikt: globaliseringen av Västerlandet; upplösningen av konstens och humanioras eurocentriska arv; uppkomsten av en pluralistisk mångkultur i samhällen som länge präglats av en enhetlig nationalkultur; européernas häpnad då de upptäcker att södra halvklotet finns i deras egna förorter, sitter i deras skolbänkar och sjunger med – med stark brytning – i deras nationalsång.

De rörelser som grep initiativet i 1990-talets kulturdebatt pekade också ut förbisedda kunskapsfält som väntade på att utforskas av författare, konstnärer och forskare. Delvis tack vare dessa rörelser blev det till exempel möjligt att skildra alla erfarenheter som måst sorteras bort som osvenska för att svenskheten en gång skulle bli till. Det gick att vittna om alla samhällen som avfärdats som primitiva och bekämpats som barbariska för att Europa en gång skulle kunna stå upp som den högsta civilisationen. Det gick att utforska hela den rikedom av egenskaper och erfarenheter, förbundna med kroppen, sexualiteten, könet, klasstillhörigheten, hudfärgen och etniciteten, som hade uteslutits från den filosofiska reflexionen då liberalismens föreställning om det mänskliga subjektet, en abstrakt individ utan social substans, hade upphöjts till modell för alla människor. Det blev möjligt att återge alla de berättelser som dränkts i den stora berättelsen om Västerlandets framsteg. Och det blev möj-

ligt att ställa upp en hypotes: Den västerländska kulturen ska inte definieras som vissa värden, egenskaper eller traditioner, utan som själva kraften som verkställer tystandet, marginaliseringen och utsorteringen av 'de Andra'.

Vår förståelse av den egna kulturhistorien förblir halv så länge vi inte begripit den imperialistiska historia som utgjort dess förutsättning. För att själva framstå som civiliserade har vi utmålat andra samhällen som barbariska; för att framhäva vår egen konst som modern och universell har andras skapande pekats ut som primitivt eller provinsiellt; för att bekräfta att vår egen ordning styrs av förnuftet har våra vetenskapliga discipliner velat bevisa att andra folk styrs av instinkter.

Detta betyder inte att den europeiska idétraditionen saknar universell strävan eller att upplysningsarvet vilar på en lögn. Det innebär däremot att tendensen att allmänliggöra vissa västerländska värden är oupplösligt förbunden med en tendens att nedvärdera och diskriminera andra kulturtraditioner.

Denna koppling, där universalismen förvandlas till den västerländska civilisationens adelsmärke, är grunden i en ideologi som jag kallar eurocentrism.

Eurocentrismen har vinklat vår världsbild i åtminstone två avseenden. Den första är historiskt och politiskt: De västliga makternas övertygelse om sin kulturella och kunskapsmässiga överlägsenhet, om att de har sanningen på sin sida, har fått dem att godta vilka metoder som helst när de velat införa sina värden och lagar i andra samhällen. Våld och folkmord har ofta ansetts rättfärdiga medel när målet har varit att sprida sanningen, kristendomen, demokratin, friheten och civilisationen till underlägsna folk. I snart femhundra år har mönstret upprepats med variationer, från erövringen av Mexiko 1519 till invasionen av Irak 2003. Det är en nedslående historia. Det har varit svårt att skilja upplysningens ljus från kanonrörens explosionsflammor och gnistorna från tortyrkammaren. Men de drabbade har känt – inpå huden – vad som är vad.

Den andra konsekvensen ligger på idéernas plan. Eftersom den västerländska idétraditionen sagts rymma universella begrepp om sanning, kunskap, skönhet, godhet och människovärde har andra idétraditioner framstått som partikulära och kulturbundna. Intellektuella i väst har haft svårt att famna möjligheten att universalismen också kan formuleras på andra språk, som de själva inte förstår. Mitt antagande är det motsatta: Sökandet efter det universella, efter värden och sanningar som gäller alla människor, är inte unikt för den västerländska idéhistorien utan förekommer överallt.

Eurocentrismens förväxling av det västerländska med det allmänmänskliga går som en underström genom många av dagens kulturdebatter och bestämmer vilka positioner som är möjliga att inta i de olika tvisterna, vare sig de nu handlar om förbudet att bära slöja, hemspråksundervisning, Västerlandets litterära kanon, kolonialismens arv, globalisering, postkolonial teori, kvinnlig omskärelse, kravallerna i Los Angeles, Irakkriget eller det mångkulturella samhällets utformning. I debatten kring dessa frågor finns det grovt sagt tre positioner att välja mellan.

Den första hållningen finns hos dem som är övertygade om att det västerländska exemplet både politiskt och kulturellt är en modell för mänsklighetens utveckling. De godtar invändningen att förverkligandet av en världsordning under västlig överhöghet ibland har lett till förtryck och blodspillan. Men vilka hade alternativen varit? frågar de. Våldet och lidandet är utvecklingens nödvändiga pris, eller också olycksfall i arbetet, sidoeffekter som inte rubbar det väsentliga, nämligen att den kultur och det liberala politiska system som utvecklats i väst och som genomförts i dagens västländer är vida överlägsna alla andra samhällsformer, vilka nu äntligen tack vare globaliseringsprocessen kan införlivas i den universella gemenskapen. Detta är den eurocentriska positionen: Den västerländska kulturen är sant universell; i den mån universalismen också befäster en väst-

lig världshegemoni så måste detta godtas, även om det må beklagas.

Den andra positionen intas av dem som är övertygade om att den västerländska kulturen är maktens och förtryckets verktyg. Västerlandets universalism är en ideologi som dolt och rättfärdigat en ordning som gynnat en vit, manlig, heterosexuell, europeisk kultur på bekostnad av andra kulturer. Mot denna härskande kultur ställer de sin egen kulturella identitet – etnisk, sexuell, könsbestämd eller klassbestämd – och kräver att denna ska representeras i politiken, utbildningsväsendet, kulturlivet och samhällslivet i stort. Genom jämlik representation av de olika kulturerna hoppas de uppnå ett rättvist samhälle och en värld där olika kulturer kan samsas och befrukta varandra, utan att någon dominerar över den andra. Detta är identitetspolitikens position: Universalismen existerar inte annat än som täckmantel för en liberal, vit, europeisk identitet; människan bestäms av sin kulturella tillhörighet; i stället för en universalism som bortser från detta faktum förespråkar man en kulturell pluralism eller en kulturrelativism som låter varje människa vila tryggt i famnen av sin kultur.

Den tredje positionen intas av dem som ser den västerländska universalismen som både ideologi och verklighet. De frånkänner inte den europeiska kulturen dess universella syftning, men accepterar inte Europas patent på kunskaper och värden som är giltiga för alla. Universalismen är inte en kulturell egendom, inte en uppsättning höga värden, inte ett förnuft eller ett ideal som definierats av Europa och som kan spridas därifrån därför att det passar alla. Universalismen är tvärtom det lägsta och mest basala vi kan tänka oss: Den mänskliga livsprocessen sådan den ger sig till känna innan den formats av språkets, kulturens och samhällets matriser. Enligt denna förståelse är universalismen den del av människans liv som inte är kulturellt betingad, den kraft som gör det möjligt för henne att kliva ur sin identitet och göra sig förstådd inför en annan människa. Universalis-

men är människans förmåga att gå 'den Andre' till mötes och införliva dennes väsen med sig själv, så att hon själv blir en annan än den hon var. Detta är grovt sett postkolonialismens och dekonstruktionens position: den avvisar såväl identitetspolitik som eurocentrism; den löser upp kulturella gemenskaper genom att visa att varje människa besitter förmågan att kliva ut ur den identitet man tillskriver henne; därmed motsätter den sig också att en viss kultur kodifierar de universella värdena – frihet, jämlikhet, solidaritet och demokrati – så att den kan använda dem för att disciplinera andra samhällen. Den visar att ett samhälle överensstämmer med sin kultur lika lite som en människa överensstämmer med sin identitet. Världen består inte av avgränsade och beständiga kulturer utan av löst sammansatta kollektiv som är stadda i evig förändring.

Inte heller västvärlden är så massiv, kompakt och stabil som vi gärna föreställer oss, även den är stadd i förvandling. Historiskt, socialt och kulturellt sett är västvärlden lika mångskiftande och motsägelsefull som andra platser i världen. Likväl har beteckningen västvärlden en elementär poäng: Världen av i dag har ett centrum som av historiska skäl är baserat i västvärlden, även om det inte begränsar sig dit och inte heller ska förväxlas med västvärlden i territoriell bemärkelse. Detta västerland är inte ett handlande subjekt med vilja att dominera över världen, utan en effekt av hur inflytelserika stater, institutioner, företag och myndigheter sköter sina affärer och tolkar sin roll i världen. Bara undantagsvis råder en fullständig samordning mellan dessa olika aktörer. Dessa undantag är desto mer talande, eftersom de demonstrerar att Västerlandet existerar som ett sammanhängande politiskt-ekonomiskt nätverk och en sluten ideologisk gemenskap.

Från och med hösten 2001 har Västerlandet sprattlat livs levande inför allas ögon. Terroristattacken mot World Trade Center i New York och Pentagon i Washington var en attack mot Västerlandet, sade Silvio Berlusconi. En attack mot det öpp-

na samhället, menade Göran Persson. En attack mot civilisationen, ansåg Jacques Chirac. En attack mot mänskligheten, tillade Tony Blair. Statschefernas retorik gjorde Västerlandet konkret, något som gick att ta på, något vi förväntades identifiera oss med, något vi skulle gråta över, något soldaterna skulle gå i döden för. Mänskligheten sprack i två hälfter, civiliserade och barbarer. »Attacken var först och främst ett angrepp av gemena barbarer mot hela världens civiliserade samhälle, mot civilisationen som sådan«, sade den amerikanske statsvetaren Samuel Huntington.

Den som i detta krigstillstånd problematiserade Västerlandets självförståelse eller påpekade att terroristangreppet delvis förklarades av den utrikespolitik USA fört i Mellanöstern blev åren 2001 och 2002 i USA avfärdad som landsförrädare och i Europa som medlöpare till terrorismen. Ledande politiker slog fast att situationen krävde »absolut solidaritet med USA«. Kriget mot terrorismen kom på detta sätt att förverkliga globaliseringens polariserande tendens. Det permanentade den avgrund som uppstått mellan centrum och periferi, mellan de människor som gynnats och de som missgynnats av de senaste decenniernas ekonomiska dynamik, mellan dem som räknas in i väst och dem som hamnar utanför. På grund av kriget mot terrorn blir den ljushyllta människan från Europa eller Nordamerika hädanefter identifierad med Västerlandet, vare sig hon vill eller ej. Och på grund av det blotta faktum att hon identifieras med väst riskerar hon att bli rånad, kidnappad och mördad om hon beger sig till fel plats – om hon reser till barbarernas länder. Det världssystem som uppstått efter hösten 2001 vilar på antagonismer, inte samförstånd, och är därför instabilt och långsiktigt ohållbart.

Den pakistanske författaren Tariq Ali har kallat kriget mot terrorn för en »fundamentalismernas kamp«. Å ena sidan ett väst dominerat av USA:s gammaltestamentliga högerfundamentalism, å andra sidan fundamentalistiska organisationer i arab-

världen som åberopar den mest reaktionära tolkningen av islam för att slå tillbaka mot Imperiet. Kriget mot terrorismen tycks ha förskjutit makten över framtiden mot en högerextrem front. George W. Bush i USA, Ariel Sharon i Israel, Jean-Marie Le Pen i Frankrike, Silvio Berlusconi i Italien, Vladimir Putin i Ryssland, Jörg Haider i Österrike och Pia Kjærsgaard i Danmark tillhör inte samma parti men har alla hänvisat till terroristhotet för att minimera invandringen och beröva de utlänningar som hunnit ta sig in deras mänskliga rättigheter.

Fronten snuddar även vid Sverige. Varför seglade integrationspolitiken upp som en fråga i 2002 års svenska valdebatt? Naturligtvis därför att det finns brister i den, men framför allt därför att dessa brister kunde exploateras och beskrivas genom ett nytt tolkningsmönster som uppstått efter den 11 september 2001. Den som inte sluter upp bakom oss är vår fiende, sade George W. Bush. Utpressningens retorik har de följande åren fortplantat sig till alla samhällsområden. Det avvikande och främmande ställs mot väggen, mönstras och tvingas bekänna färg. De nyanlända måste visa att de är med oss, att de hyser värderingar som stämmer överens med våra, att de talar vårt språk – annars har vi rätt, eller kan ta oss rätten att förvisa dem. I den andan föreslog folkpartiet inför valet 2002 att bestyrkt språkkunskap ska krävas av invandrare som söker svenskt medborgarskap. I samma anda kräver allt fler europeiska politiker och intellektuella att muslimska kvinnor ska förbjudas att bära slöja. Innan vi accepterar främlingarna ska de synas i ansiktet och under kläderna, ungefär som forna tiders hästhandlare bände isär djurets käkar och synade tänderna för att försäkra sig om att kusen var frisk. När situationen kräver det, får vi med lagens och vapnens hjälp rädda främlingarna från deras primitiva kulturer och piska in dem i Västerlandets toleranta gemenskap. Viljan att förbjuda en kulturell och religiös markör som slöjan – låt vara att den vittnar om patriarkatets långa kvinnoförtryck – speglar ett kulturklimat som inte längre tål tve-